

Резніт О.П. (м.Київ)

10-РІЧЧЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬНИХ НАУК

Нині людство перегортає сторінку другого тисячоліття нової ери і задумливо вглядається - що ж буде на незаповненій третій? Адже навіть значно коротший проміжок часу – сторіччя, спресовує в собі стільки подій: доленосних, трагічних і тих, що змінюють світ на краще. На тлі таких епох в історії людських цивілізацій десятирічний вік окремої держави може здатися “дитячим”. З цим можна було б погодитися, коли не знати, який шлях пройшов народ України за останні 10 років.

Помиляється, хто вважає, що незалежність нам “подарували”. Наш народ заслужив її тривалою боротьбою, незчисленими жертвами.

Омріяна багатьма поколіннями мислителів і патріотів “українська ідея” торувалися не просто, весь час виявлялася спроба її дискредитації. Провісниками і предтечами суверенної України стали такі постаті як Тарас Шевченко, Іван Франко, Михайло Грушевський, Володимир Винниченко. Для них, як і для багатьох інших ідеологів та активних учасників національного руху, екзистенції не за своєю суттю питання Степана Рудницького “Чому ми хочемо самостійної України?” було водночас риторичним. Адже тільки у власній державі народ “розіп’ятий на хресті” за своє волелюбство, може відчутти себе вільним. І в тому, що це зрештою сталося, вбачається вища справедливість історичного поступу. “Дорогу до храму” національної державності торували тисячі січових стрільців та вояків УПА, мільйони тих, хто словом чи ділом сприяв збереженню й утвердженню національної свідомості. На скрижалях вітчизняної історії довіку залишаться імена справжніх звитяжців духу - в’язнів совісті: Василя Стуса, В’ячеслава Чорновола, Левка Лук’яненка, Миколи Руденка, Ліни Костенко, Івана Світличного, Юрія Литвина, братів Горинів, Євгена Сверстюка, Алли Горської і багатьох їх побратимів та однодумців. Яку силу переконань, стійкість, мужність треба мати, щоб не лише встояти перед нестримним натиском тоталітарної системи, а й перемогти її!

Вінцем багатовікової національно-визвольної боротьби нашого народу стала поява на світовій карті ще однієї незалежної держави - України. 16 липня 1990 р. Верховна Рада Української РСР ухвалила Декларацію про державний суверенітет України, а 24 серпня 1991 р. позачергова сесія Верховної Ради УРСР прийняла Акт про незалежність Української республіки. Референдум 1 грудня 1991 р. легітимізував новий статус держави: за її повну незалежність висловилося 90% вибраних її громадян. Це спростувало утвердження окремих заангажованих політологів,

що адептами національної державності в Україні була обмежена купка людей. Щоправда, важко назвати переконаними прихильниками такого способу й проголошення всіх, хто прийшов віддати свої голоси на підтримку Акту про незалежність. Але ситуація склалася така, що в одному таборі виявилися й активні поборники відродження суверенної держави, й колишні її супротивники, й до того пасивні, що в силу обставин дістали можливість здійснити своєрідний акт історичної сатисфакції тоталітарній системі за всі заподіяні нею кривди. То був унікальний момент єднання в ім’я майбутнього і проти повернення минулого. Загальну ейфорію стимулювала міжнародна підтримка України. У грудні 1991 р. Українську державу визнали 68 країн світу. Та доля готувала цілу низку випробувань для новонародженої держави. Всі ці роки існували тертя між різними гілками влади, вищий рівень яких уособлювали Президент, Верховна Рада і Кабінет міністрів, хоча на сьогодні зроблено дуже багато, аби існував чіткий вододіл у компетенції кожного з цих органів. На жаль, публічні політики часто діяли популістськими методами заради власних амбіцій, а не в ім’я інтересів народу і держави. На невиправдано довгий термін затягувався конституційний процес, який вдалося завершити тільки в знаменну ніч з 27 на 28 червня 1996 р. прийняттям нового Основного Закону. За словами президента Л.Кучми “Україна та й народ отримали довгостроковий правовий фундамент для динамічного розвитку в умовах соціального миру та громадянського спокою”. (Виступ на урочистій церемонії підписання Конституції України.- К., 2000.- С. 201).

90-ті роки стали новим етапом розвитку культурної духовності нашого народу. Його визначальними рисами стали позитивні зрушення щодо відродження історичної пам’яті, повернення забутої, забороненої культури та мистецької спадщини, вивільнення творчої ініціативи, піднесення народної творчості, сплеск культурного життя в регіонах. Одним з найважливіших напрямів культурної політики стало твердження української мови як державної та створення належних умов для функціонування мов основних етнічних груп, що мешкають в Україні. Держава розпочала поглиблене реформування системи освіти, й адаптацію до ринкових умов і нових засад організації суспільства. У цій сфері ще багато невирішених питань, які вимагають спільних зусиль владних структур, громадських об’єднань, підприємницьких кіл.

На сьогодні, ж ми мусимо відверто визнати провину за відсутність науково обґрунтованої

комплексної, цілісної, всеохоплюючої державної політико-правової доктрини як теоретичної програми розвитку суспільства частково лежить і на тих, хто зайнятий у сфері суспільних наук. Відчувається дефіцит фундаментальних ідей на вирішальних напрямках регламентації, регулювання політико-економічних, етнічних, конфесійних, соціокультурних відносин, реформування державних та недержавних інституцій.

Сучасний етап державного будівництва вимагає посиленої уваги до теоретичних та практичних проблем права. Становлення демократичної, правової, соціально орієнтованої держави диктує реформування всієї юридичної системи, оновлення практично всіх галузей законодавства, його кодифікації та систематизації, вдосконалення організаційно-правового механізму, забезпечення прав людини і громадянина, законності і порядку.

Юридична наука повинна сприяти розвитку нових, заснованих на гуманістичних принципах суспільних відносин, розробці ефективних засобів і шляхів переходу від командно-адміністративної моделі керівництва державою до демократичних, становленню громадянського суспільства, ринкової економіки, ефективних політико-правових інституцій.

Виконання вказаних завдань вимагає нових методологічних підходів до вивчення і формулювання закономірностей діалектики зв'язку суспільства і права, виокремлення в цій системі особливої світоглядної структури знань про право, його сутність та форми здійснення. Мова йде про нову філософію права, на базі якої розвиватимуться теоретичні основи галузей правознавства, вдосконалюватиметься технологія правотворчості і практичного застосування юридичних актів.

В сучасних умовах набуває особливого значення вироблення теоретичних і практичних засад громадянського суспільства, різних форм самоорганізації та громадянської самодіяльності його членів. Маргінальній психології пасивного обивателя, який чекає всього від держави слід протиставити умови, за яких творча, ініціативна та енергійна особистість дістане цілком природні переваги при рівних конституційних правах та соціальних гарантіях.

Готуючи майбутніх правознавців для школи, слід мати на увазі, що на їх плечі ляже тягар початкової ланки "правового лікбезу", популяризації правових знань серед співгромадян. Особливо гостро ця проблема стоїть у сільській місцевості, де рівень правової усвідомленості та забезпечення юридичними послугами на кілька порядків нижчий, ніж у містах. Водночас, як вимогу суспільства, слід сприймати потребу у кваліфікованих правниках. Тому учнівська молодь, яка мріє обрати дану професійну нішу, повинна отримати належну підготовку ще на шкільній лаві.

Сьогодні не обійтися без вичерпної інформації про головні тенденції в житті українського суспільства, зміни в його соціальній структурі, системі соціальних відносин, зразках поведінки

різних груп і верств населення. Аналіз процесів соціальної диференціації і стратифікації, соціальної мобільності, важелів соціокультурної інтеграції, складання нових мотивацій та ціннісних орієнтирів населення України дозволяє оперативно реагувати на ті явища, які визначають поступ держави, а також з більшою вірогідністю прогнозувати майбутнє.

На нашу думку, а ні державні структури, а ні українське суспільство в цілому, ще не усвідомлюють конструктивного потенціалу наук. І, якщо на теоретичному рівні успіхи наукових розробок вітчизняних соціологів досить помітні, то практичне їх використання залишається вкрай незадовільним. В цьому сенсі слід міркувати над формами і засобами, якщо хочемо, реклами здобутків і можливостей соціології, впровадження результатів соціологічних досліджень і рекомендацій у повсякденну діяльність державних органів, громадських об'єднань, політичних партій тощо.

Візьмемо конкретні приклади. Україна, як відомо, є осередком кількох великих церков і багатьох малих конфесійних об'єднань. Цей своєрідний "релігійний Вавілон" вимагає зважених підходів усіх, хто займається даними питаннями. Вибір правильних рішень у такій делікатній сфері як релігійне життя повинен базуватися на "3 китах": 1) глибоких знаннях з історії релігій, 2) релігійній толерантності та відмові від силових методів розв'язання міжконфесійних протиріч і, нарешті, 3) перспективному моделюванні і прогнозуванні сучасних процесів у релігійному житті. Важливо, щоб у суспільній думці, а особливо у свідомості молоді, закріплювалися не лише високі духовні ідеали й цінності, але й повага до представників інших віросповідань, відмова від агресивності, ворожості у ставленні до т. зв. "іновірців".

Історики також долучалися до того, що диференціація політичних вподобань надмірно підняла температуру у відносинах між окремими групами суспільства. Після десятиліть тоталітарної задухи науковці змогли вдихнути на повні груди. Однак це не зняло, а, навпаки, загострило проблему заангажованості істориків. В даний момент варто давати собі звіт у тому, що політизовані, ідеологізовані праці на історичну тематику провокують поляризацію суспільства, сприяють ескалації напруженості в ньому. Це лише шкодить і державі, і народу України.

В цілому ж, історична наука поступово долає такі рудименти минулого як упередженість, міфотворчість, схематизм. На зміну доктрині вульгаризованого марксизму приходять новітні методи історичного пошуку, об'єктивне зображення подій минулого. Та щоб відійти від фотографічного відтворення історичних процесів, слід виробити нові методологічні підходи, очистити термінологічно - понятійний апарат від безплідних нашарувань та псевдонаукових неологізмів, перейти до концептуального осмислення конкретно-історичних явищ. Слід відмовитися від надто жорсткої прив'язки до російської історичної моделі, так і

модерної вестернізації нашої історії. Очевидно, більш плідним буде системний, конвергентний підхід, який передбачає вивчення різнобічних впливів на етногенез, державотворення, соціально-економічні, конфесійні умови розвитку українського народу впродовж віків.

Значну роль у перебудові не лише вищої, але й середньої освіти мають відіграти філософські дослідження. Вони покликані забезпечити надійну світоглядно-методологічну основу для кардинального оновлення навчально-виховного процесу.

В галузі фундаментальних розробок провідної наукової установи цього профілю - Інституту філософії НАН України - пріоритетними стали дослідження фундаментальних проблем соціальної філософії, філософії нації та етносу, історіософії, філософської антропології, філософії культури, етики та естетики, філософії релігії та релігійних процесів, аналітичної філософії, логіки, методології та філософії науки і т. ін.

Певні позитивні напрацювання є у розробці актуальних світоглядних і методологічних проблем розвитку сучасного суспільства і науки, обґрунтуванні цивілізаційного підходу у вивченні історичних процесів, феномену української культури, питань становлення громадського суспільства тощо.

Водночас доводиться констатувати, що чималий потенціал академічної науки реалізується не повністю. Значно тіснішими мають бути зв'язки інституту з філософськими кафедрами вузів, активнішою спільна робота по підготовці підручників. Малоосвоєним напрямом діяльності залишається інтеграція філософії та спеціальних галузей науки та освіти.

В Україні історично склався секторіальний поділ науки на академічну, галузеву, вузівську. Головними недоліками такої організаційної форми є: 1) відрив фундаментальних досліджень від нагальних, практичних потреб суспільства; 2) певна ізольованість галузевої та вузівської наукових сфер від проривних, авангардних напрямів наукового пошуку; 3) погана керованість між окремими структурами, що ускладнює орієнтацію на пріоритетні завдання науковців і досягнення вагомих конкретних результатів; 4) вадмірний консерватизм, відсутність динамічності, гнучкості академічних установ в стані адаптації тематики досліджень до освітніх потреб і загального прогресу. Враховуючи перетворюючий потенціал суспільствознавчих наук. Зрештою, необхідно ставити в практичну площину їх реальний вплив на шляхи реформування і розбудови нашої держави.

Окремі фахівці вважають за доцільне передати академічні установи до складу вузів. Однак механічне поєднання академічних інститутів з існуючими навчальними закладами може завдати більше шкоди, аніж принести користі. Адже лише незначна частина вузів має ідентичну з академічними установами організаційно-функціональну парадигму діяльності. З цієї причини

більшість академічного наукового персоналу є мало пристосованою до умов академічних установ. Діяльність такого симбіозу викликає сумніви ще й огляду на сучасні економічні умови, цілком ясно, що механічному копіюванню іноземного досвіду слід протиставити зваженим, продуманим крокам у справі оптимізації науково-освітньої сфери.

Найбільш раціональний і продуктивний шлях, очевидно, полягає в поступовій інтеграції академічного й вузівського секторів науки, передусім в їх найбільш інтелектуально насичених сегментах. Організаційно-правові й управлінські засади для цього вже існують - освітні й наукові заклади об'єднані під дахом Міністерства освіти і науки. Наступними кроками може стати формування інтегрованих структур, спрямованих на поєднання і використання потенціальних можливостей як академічного інституту, так і вузу. Одним з перспективних напрямів цього процесу може бути створення академічних кафедр у кращих навчальних закладах України - університетах, академіях. Залучення до роботи таких інституцій провідних представників фундаментальної науки дозволить перетворити їх на своєрідні наукові центри, спроможні генерувати нові ідеї, здійснювати напрацювання теоретичних, методологічних проблем орієнтованих на перспективу.

Поява таких центрів у вузах покликана такими складовими:

- об'єднати науково-дослідну й пошукову роботу науковців обох секторів науки;
- забезпечити піднесення загальнотеоретичного рівня навчальних програм шляхом експертизи, вироблення відповідних рекомендацій, всього навчально-виховного процесу;
- сприяти зростанню професійного рівня професорсько-викладацького складу базового та споріднених вузів України у формі стажувань, консультацій тощо;
- активізувати спільну видавничу діяльність, популяризацію останніх досягнень науки серед студентів і широких кіл громадськості.

Академічні кафедри можуть стати організуючим, координуючим, консультаційним, експертним центром для підготовки нових професорсько-викладацьких кадрів - кандидатів і докторів наук. Їх діяльність має стимулювати інтерес студентів до наукових досліджень, сприяти виробленню вмінь і навичок наукової роботи, а згодом і підготовки фахівців магістерського рівня.

На завершення треба відзначити, що історикам - краєзнавцям є що сказати на сьогоднішній день. Ставши на шлях незалежності, народ України засвідчив свою самодостатність, реалізував історичний шанс стати державним народом. Як і кожна держава, що долає такий складний етап, Україна зустрічається з труднощами, які наш народ переживає з гідно піднятою головою, інколи з сумом в очах, а часом - з іронічною усмішкою. І нехай саме такими ми увійдемо в історію, нехай саме такими - без позірності й ретуші - побачать нас нащадки. Бо це і є Правда життя.